

Stručni rad
UDK:159.922.76:37.014
DOI:10.7251/ZND2501057S

IMPLEMENTACIJA I SPROVOĐENJE KONCEPTA INKLUZIVNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

*Dipl.soc.radnik Željko Simeunić¹⁵
Predsjednik opštinske organizacije slijepih i slabovidnih lica Teslić,
Samostalni stručni saradnik za pitanja mladih i nevladine organizacije u
opštinskoj upravi Teslić*

Apstrakt: Inkluzija kao pristup koji se temelji na principima poštivanja ljudskih prava pojedinca odnosi se na proces povećanja učestvovanja ljudi i djece sa posebnim potrebama u lokalnim zajednicama, školama i drugim javnim ustanovama. Takođe, inkluzivno obrazovanje je samo jedan aspekt inkluzije. Inkluzivna praksa obrazovanja djece sa posebnim potrebama se posljednjih godina značajno proširila, međutim još uvijek postoje značajna ograničenja u provođenju takvog obrazovanja. Implementacija i sprovođenje koncepta inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja predstavlja izuzetno kompleksan proces, s obzirom da on obavezno podrazumeva restrukturiranje tradicionalnog školskog sistema. Neminovno je da inkluzija traži nove i značajne izazove od strane nastavnika, uprave škole, samih učenika i njihovih roditelja, ali i cijele društvene zajednice. Svi imaju zahtjevan zadatak – odgovoriti na veliki broj različitih potreba učenika.

Ključne riječi: inkluzija, inkluzivno obrazovanje, vaspitanje i obrazovanje djece.

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE DJECE

Termin inkluzija spada u one termine koji se duži vremenski period koristi u skoro svim društvenim i humanističkim naukama u različitim značenjima. Termin potiče iz latinskog jezika (lat. inclusio) u značenju uključenje, uključivanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, uračunavanje u, podrazumijevanje (Vujaklija, 1985: 354). Razvoj, ali i učenje, djece sa posebnim potrebama predstavlja veoma složen i zahtjevan pedagoški problem. Početni, ali i veoma važan problem, svakako je pojmovno-terminološko razgraničenje. U ovoj oblasti, kroz istoriju vaspitanja korišteni su različiti termini koji su, u zavisnosti od pedagoških koncepcija, mijenjali svoja značenja ili su pak bili zamjenjivani sasvim novim terminima (Vujačić, 2006). Početkom ovog vijeka, u pedagoškoj teoriji i vaspitno – obrazovnoj praksi istovremeno se koristi veliki broj pojmova,

¹⁵ simeunic.zeljko995@gmail.com

koji se najčešće koriste u sinonimnom značenju. Veći broj autora iz ove oblasti, da bi izbjegli moguće nesporazume, navode u fusnotama ili na kraju studija rječnike sa mnogo specifičnih pojmova. Kao primjer može se navesti Zbornik radova Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine, koji je uredila profesorica Adila Pašalić - Kreso, koji u posebnom šestom dijelu ima Mali rječnik pojmova (sto relevantnih termina) koji se koriste u ovoj studiji.

Najčešće se pod opštim terminom inkluzija podrazumijeva uključivanje, obuhvatanje svih, ili sadržavanje. Pored tog osnovnog termina, u društvenim i humanističkim naukama koristi se veći broj tzv. izvedenih termina kojima se iskazuje suština određenih shvatanja, koncepcija ili naučnih teorija. Tako se u pedagogiji razvio čitav terminološki sistem kojim se iskazuje suština savremenih pedagoških koncepcija i teorija o učenju i razvoju djece s posebnim potrebama (inkluzivno vaspitanje i obrazovanje, inkluzivna nastava, inkluzivna škola, i sl). Na osnovu analize definicija pojma inkluzije u pedagogiji, od strane poznatijih autora, Pašalić - Kreso inkluziju definiše na sljedeći način: „Inkluzija je, dakle, pedagoško – humanistički reformski pokret koji teži ka dostizanju pune ravnopravnosti svakog djeteta, i obezbjeđivanju takvih uslova u školi koji će omogućavati optimalan razvoj svakog u skladu sa njegovim mogućnostima. Praksa inkluzije vjerovatno će biti jedina praksa koja će svojim razvojem i usavršavanjem sama sebe ukinuti“ (Pašalić – Kreso, 2003: 22). Takvo terminološko – pojmovno određenje u osnovi izražava sve bitne elemente inkluzije.

Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje najčešće se koristi u značenju posebnog vida ili oblika vaspitanja i obrazovanja, čiju suštinu čine procesi koji „razvojno stimulatивно uključuju djecu i mlade sa preprekama u učenju i učešću ili sa tzv. posebnim obrazovnim potrebama (sa razvojnim teškoćama i darovite) i sve ostale učenike u permanentno optimalno individualizirano učenje (percipiranje, maštanje, mišljenje, zaključivanje, osjećanje, pamće nje); usvajanje i produbljivanje znanja; usavršavanje vještina, njegovanje navika; formiranje vrijednosnih orijentacija i pogleda na život; komuniciranje stvaralaštva i djelovanje“ (Ilić, 2009: 17).

Dakle, termin inkluzivno vaspitanje i obrazovanje ima značenje opšteg termina vaspitanje i obrazovanje, uz samo naglašavanje specifičnosti djece koja imaju izražene posebne potrebe, a uključena su u taj proces sa djecom koja nemaju takve potrebe.

U savremenoj pedagoškoj literaturi najčešće se upotrebljava termin inkluzivna nastava u više različitih značenja. Naime, inkluzivna nastava označava veći broj integracijskih procesa koji se odnose na učenike sa posebnim potrebama i učenike koji nemaju takve potrebe (integracija ciljeva i zadataka nastave; integracija programskih sadržaja; učenje u heterogenim grupama; socijalna

integracija učenika sa preprekama u učenju i učešću sa učenicima koji nemaju takve prepreke; integrativno praćenje procesa i vrednovanje njegovih ishoda) (Gajić, 2011).

Termin inkluzivna škola pojmovno se određuje kao ona škola koja „obuhvata i stalno uključuje svakog učenika sa preprekama u učenju i učešću (tj. pojedince sa lakšim razvojnim teškoćama i darovite) i sve ostale učenike u sve vidove vaspitno – obrazovnih aktivnosti nastavnih, vannastavnih, društveno – korisnih, kulturno – javnih, prema njihovim individualnim potencijalima (kognitivnim, konativnim, socio – moralnim, afektivnim, psihomotornim) i maksimalno očekivanim ishodima učenja, kreiranja i poučavanja“ (Ilić, 2009: 17).

Učešće u inkluzivnoj nastavi koristi se u značenju prihvatanja i uvažavanja svakog učenika u nastavi, bez obzira na njegove psiho fizičke sposobnosti, mogućnosti i stepen razvijenosti socijalnih sposobnosti. Ukupnim pedagoškim radom i posebnim podsticajnim aktivnostima stimuliše se njihovo aktivno angažovanje u individualnom, grupnom i kolektivnom radu i učenju, slobodi u izražavanju i stvaralaštvu, te postizanju onih vaspitno – obrazovnih ishoda koji odgovaraju njihovim sposobnostima (Jerotijević & Radivojević, 2006).

Termin smetnje u učenju i učešću predstavlja novo terminološko rješenje, kojim se iskazuju prepreke u fizičkom, psihičkom ili socijalnom razvoju učenika. Tim pojmom se, prema shvatanjima Suzića, iskazuje šest vrsta smetnji (Suzić, 2008: 53-83):

- smetnje u intelektualnom razvoju (Daunov sindrom, mentalna retardiranost),
- smetnje čula sluha,
- govorne smetnje,
- smetnje čula vida,
- poremećaji u tjelesnom razvoju,
- smetnje u ponašanju (kompulzivna dezorijentacija, anksioznost, agresija, hiperaktivnost, i
- poremećaji u čitanju, pisanju i računanju, kao što su: disleksija, disgrafija i diskalkutija

Termin prepreke u učenju i učešću je takođe novo terminološko rješenje i nastao je kao zamjena termina posebne potrebe u nastavi i obrazovanju. Njime se označava novo humanističko shvatanje potreba koje determinišu smetnje u učenju i učešću. Razlika je u tome što termin prepreka u učenju i učešću, pored psihofizičkih smetnji, uključuje i socijalne prepreke (prepreke u porodici, školi, lokalnoj i široj zajednici).

Inkluzija u obrazovanju (inkluzivna škola i inkluzivna nastava) sastavni je dio jedinstvenog društvenog pokreta, koji je u drugoj polovini dvadesetog vijeka nastao u zemljama zapadne demokratije. Svoju progresivnu i humanističku

politiku taj pokret zasnivao je na dokidanju svih vrsta segregacije, kako u procesu rada, društvenim procesima, tako i u obrazovanju. Pokret je promovisao jednakopravnost kao osnovno načelo, sa zahtjevima da svi ljudi imaju ista prava, bez obzira na porijeklo, naciju, rasu, klasu, vjeru i psihofizičke sposobnosti (Sakač & Marić, 2013).

Pedagoški pristup inkluzivnom obrazovanju izveden je iz osnovnih filozofskih i psiholoških pristupa, ali i iz slabosti i ograničenja segregacijskog obrazovanja. Kritika prema odvajanju djece u posebne specijalne škole ili specijalna odjeljenja zasniva se na sljedećem:

- pripadanje specijalnoj školi vrši žigosanje ili obilježavanje takve djece za cijeli život,
- ne postoje dokazi da učenici bolje uče ako su svrstani u specijalne škole ili specijalna odjeljenja,
- ne postoji saradnja sa djecom iz redovnih škola ili odjeljenja,
- gubitak komunikacije sa djecom ili grupama, a time i usporavanje procesa socijalizacije (Kordić, 2003: 65-66).

PROBLEMI I PREPREKE NA PUTU INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA DJECE I MLADIH

Implementacija i sprovođenje koncepta inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja predstavlja izuzetno kompleksan proces, s obzirom da on obavezno podrazumeva restrukturiranje tradicionalnog školskog sistema (Potić, Šimpraga, Macanović, 2017). Neminovno je da inkluzija traži nove i značajne izazove od strane nastavnika, uprave škole, samih učenika i njihovih roditelja, ali i cijele društvene zajednice. Svi imaju zahtjevan zadatak – odgovoriti na veliki broj različitih potreba učenika. Tradicionalno je sadržaj nastavnih programa uvijek bio polazna tačka i glavna briga nastavnika. Nastavnici su se, bez prethodne pripreme i edukacije, našli u situaciji da sami prilagođavaju gradivo za učenike sa posebnim potrebama, da ga implementiraju i da vrednuju učeničko znanje. Jedna od najčešćih dilema nastavnika je kako vrednovati učeničko znanje i kako biti siguran da je obrađeno gradivo preneseno učenicima na najefektniji način a da nije bilo neinteresantno onim učenicima koji su iznad prosjeka, te da su gradivo razumjeli oni ispodprosječni učenici. Rad sa djecom sa posebnim potrebama ne zahtijeva radikalno specijalizovanili druga čiji pristup, kao što se obično misli. Sposobnosti potrebne zಾವspitanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama su slične onima koje su potrebne za uspješno obrazovanje u redovnim razredima. Nastavnici, koji usvom razredu imaju djecu sa posebnim potrebama, pokazuju da adekvatna nastava ima najviše veze sa dobrom osnovnom praksom koju su stekli u toku rada, kao i sa edukacijom koju su stekli na seminarima. Ali je, svakako, neophodna i pomoć stručnih lica u radu sa učenicima u toku nastave ali i van nje (But & Einskou, 2010).

Socijalizacija je veoma važna za svakog čovjeka. Proces kojim se pojedinac osposobljava za život u društvenoj zajednici nazivamo socijalizacijom. Socijalizacija je proces tokom kog se djeca i mladi postepeno uvode u određenu kulturu, stiču odgovarajuće stavove i vrijednosti, te razvijaju ono društveno ponašanje koje se smatra prihvatljivim. Osnovni zadatak procesa socijalizacije je prenošenje vrijednosnog sistema sa starijih na mlađe generaciju.

Socijalizacija se odnosi na cjelokupni razvoj ličnosti pojedinca, a najvažniji faktori socijalizacije djeteta su: roditelji, braća, sestre, vršnjaci, predškolske i školske institucije. Socijalni razvoj djeteta se ne odvija samo u kući, u porodici, već i u školi koja je drugo mjesto na kom dijete formira svoju ličnost, te je zbog toga jako važno da kompetentan nastavnik bude taj koji će kreirati pozitivno okruženje, razumijevanje, toleranciju, saradnju, kompromis, jednakost, uvažavanje, te da djeca slijede jedan takav primjer. Proces socijalizacije je jedno od temeljnih pedagoških i socioloških pitanja (Klarin, 2006). Socijalizacija djeteta sa poteškoćama u razvoju prvenstveno će zavisiti od njegovih razvojnih specifičnosti, ali i od motivacije za socijalnim interakcijama. Zbog toga je, prvenstveno, jako važno definisati djetetov razvojni potencijal koji je usklađen sa ličnim karakteristikama, sklonostima i životnim okolnostima. Za kvalitetnu socijalizaciju među najvažnijim faktorima su djetetova motivacija, samosvjesnost, i sl, a zatim i njegova porodica i njihova što veća uključenost u brigu ra razvoj djeteta. Ta briga roditelja o djetetu je i osnovno polazište za uspješnu socijalizaciju djeteta sa poteškoćama u razvoju. Sve pomenuto je od velikog značaja za uključivanje i socijalizaciju djece i zbog toga je od izuzetne važnosti da se dobro pripreme i uključe svi subjekti odgojno – obrazovnog procesa (Žižak, 1997).

Kada govorimo o socijalizaciji djece sa poteškoćama u razrednim sredinama, ključnu ulogu imaju učitelji koji često i sami nisu dovoljno pripremljeni za integraciju djece sa poteškoćama u razredne sredine. Prvo što se javlja kod njih je strah kako se postaviti i kako će dijete reagovati. Nastavnici su ti koji mnogo pomažu djeci oko spremanja gradiva, uključjenja u socijalnu sredinu, ali često su i ti koji su veoma blagi prema njima, odnosno spuste kriterije ocjenjivanja, pa se nerijetko desi da to izazove i kontraefekat, te da se djeci više odmogne već pomogne, što dalje negativno utiče na njihov emocionalni i socijalni razvoj (Brajša – Žganec, 2003).

ZAKLJUČAK:

U ovom radu analizirana je problematika adekvatne implementacije inkluzivnog vaspitno-obrazovnog rada, sa posebnim naglaskom na značaj uključivanja djece sa smetnjama u razvoju u inkluzivno obrazovanje, ulogu vaspitača u realizaciji inkluzivnog vaspitno-obrazovnog procesa. Inkluzivna praksa obrazovanja djece

sa posebnim potrebama se posljednjih godina značajno proširila, međutim još uvijek postoje značajna ograničenja u provođenju takvog obrazovanja, te polazeći od ove konstatacije neophodno je učiniti znatno više da bi inkluzivno obrazovanje bilo u potpunosti efikasno i sa vidljivim pomacima na svim nivoima vaspitno – obrazovnog sistema i njegovim institucijama. Izvršen je teorijski osvrt na fenomenologiju inkluzije, preduslove za njeno adekvatno implementiranje, osnovne tendencije u realizaciji inkluzivne prakse. Pored toga, naglašen je značaj i istaknuta uloga vaspitača ali i svih drugih aktera vaspitno-obrazovnog procesa u ostvarivanju proklamovanih ciljeva socijalne inkluzije dece sa smetnjama u razvoju. Poseban akcenat je stavljen na stavove nosilaca vaspitno-obrazovnog rada u predškolskom i školskom sistemu prema deci sa smetnjama u razvoju i njihovoj potpunoj uključenosti u sistem vaspitanja i obrazovanja. Mišljenja smo da je neophodno realizovati sveobuhvatnu empirijsku studiju ujednačenog metodološkog dizajna na prostoru Republike Srpske kako bi se došlo do relevantnijih podataka kako o faktorima od značaja za adekvatnu inkluziju, tako i o barijerama realizaciji inkluzivnog procesa, kao i o evaluaciji efekata uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u redovan vaspitno-obrazovni sistem.

LITERATURA

1. Brajša – Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj*. Zagreb: Naklada Slap.
2. But, T., Einskou, M. (2010). *Priručnik za inkluzivni razvoj škole (upotreba Indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse)*. Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.
3. Vujaklija, M. (1985). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
4. Vujačić, M. (2006). Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. Beograd: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. vol. 38. br. 1. str. 190-204.
5. Gajić, O. (2011). *Građansko obrazovanje za demokratiju*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
6. Žižak, A. (1997). Kompetentnost odgojitelja za rad s djecom. U: Milanović, M. (prir.). *Pomozimo im rasti*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske. Str. 15-20.
7. Ilić, M. (2009). *Inkluzivna nastava*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.
8. Jerotijević, M., Radivojević, D. (2006): Programi obuke za inkluziju u obrazovanju, U: *Inkluzivna škola u multikulturalnoj zajednici. Stvaranje uslova za razvoj inkluzivne škole u multikulturalnoj Vojvodini*. 61-65. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
9. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu - Roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

10. Kordić, M. (2003). Različiti pristupi u zagovaranju individualizacije i inkluzije. U: *Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: TEPD i Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
11. Pašalić – Kreso, A. (2003). Geneza sazrijevanja ideje inkluzije ili inkluzija u funkciji smanjenja neravnopravnosti u obrazovanju. U: *Inkluzija u školama Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: TEPD i Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
12. Potić, S., Šimpraga, L.J., Macanović, N. (2017). Neka razmatranja opštih pretpostavki inkluzije. *Radovi*, br.25. str. 81-98.
13. Sakač, M, Marić, M., Dimenzije kvaliteta inkluzivnog rada vaspitača, na:
https://www.belgradeschool.com/uploads/4/6/5/1/46514917/sakac___m_arić_1.pdf. Očitano:15.10.2024.
14. Suzić, N. (2008). *Uvod u inkluziju*. Banja Luka: XBS.

IMPLEMENTATION AND IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF INCLUSIVE EDUCATION

Abstract: *Inclusion as an approach based on the principles of respect for individual human rights refers to the process of increasing the participation of people and children with special needs in local communities, schools and other public institutions. Also, inclusive education is only one aspect of inclusion. The inclusive practice of education of children with special needs has expanded significantly in recent years, however, there are still significant limitations in the implementation of such education. The implementation and enforcement of the concept of inclusive upbringing and education is an extremely complex process, given that it necessarily involves the restructuring of the traditional school system. It is inevitable that inclusion requires new and significant challenges from the teachers, the school administration, the students themselves and their parents, as well as the entire social community. All of them have a demanding task - to respond to a large number of different needs of students.*

Keywords: *inclusion, inclusive education, upbringing and education of children.*